

Za užitek popolne divjine moramo biti seveda bolj vztrajni kot povprečni turisti, saj so ti v najbolj obiskanih predelih parka že pustili zelo močen pečat. Poleg odpadkov, ki jih za sabo puščajo turisti, je zaskrbljujoče tudi socialno onesnaženje, ki ga povzročajo. Malezija je sicer bogata država, vendar ljudje kljub njenemu bogastvu večinoma živijo zelo skromno. Stik z bogatimi turisti pa jih žene v mesto, kjer bogastva sicer ne dosežejo, domov pa se kljub temu ne vrnejo.

ZAKLJUČEK

Za konec naj se namesto v prihodnost obrnemo v preteklost. Malezija je bila nekoč (in turistična reklama to še vedno poudarja z vso močjo), dežela tisočerih jezikov in verstev. Danes je to vedno manj res saj naravna raznolikost, ki je omogočala pre-

živetje v tamkajšnjih razmerah, izginja. Ne moremo sicer pričakovati, da se bo kdor koli pripravljen odreči vabljivim čarom našega načina življenja, ki ga nezadržno propagiramo. Moramo pa se zavedati, da tako raznolikega sistema, kot je deževni gozd, ne moremo trajno in hkrati uspešno izrabljati v samo en namen. Turizem je vsekakor manjše zlo kot bolj ali manj rudarski načini izkoriščanja gozdnega lesa, vendar še vedno zlo. Za trajnejšimi rešitvami bi se morali najverjetneje ozreti v muzeje, ki so polni izjemnih ročnih del (Fotografija št. 7). Ptičje kletke, eksotični okviri za ogledala, pahljače, klobuki in ostali številni in raznoliki izdelki še vedno nastajajo pod prsti spretnih mojstrov, medtem ko ljudsko zdravilstvo in številne druge veščine, ki so se rodile v tropskem pragozdu, največkrat že izginjajo.

GDK: 902:61:(497.12*04 Ponoviče)

Gozdni predel Ponoviče pri Litiji

Tomaž KOČAR*

SPLOŠNO – LOKACIJA, ZGODOVINA

Med Litijo in naseljem (!) Sava, stoji na levem bregu Save grad Ponoviče. Severno, severozahodno in severovzhodno nad gradom, naletimo na razgiban svet z vzpetinami in jarki. Na zahodni strani obravnavanega predela doseže teren nadmorsko višini 523 m v Straškem vrhu, odnosno 462 m na Velikem Gradišču. Krajevno ime tega območja je Svibno. Vzhodno od gradu Ponoviče pa je nad Savskim potokom (izliv v Savo pri istoimenskem naselju) greben, odnosno predel, imenovan Knežakovna, z Zakrajškovim hribom in Mačkovno tik nad reko Savo, više pa Beli kamen, Planina in Kobiljek nad že omenjenim Savskim potokom. Celotno obravnavano območje leži v katastrski občini Konj. Kot številni drugi kraji ob Savi, so bile tudi Ponoviče še do

sredine prejšnjega stoletja pomembno rečno pristanišče (Držlivo pred Ponovičami). Po Savi navzgor so vlekli ladje »vlačugarji«; ob reki je bila steza, ponekod so še danes opazne sledi. Šele po letu 1840 je človeško vleko zamenjala živina (voli ali konji). Vlačenje z živino pa ni trajalo dolgo, saj so skozi te kraje zgradili železniško progo in je z Dunaja prek Celja pripeljal prvi vlak v Ljubljano že v jeseni 1849. Promet, ki se je po Savi odvijal že v rimskih časih, pozneje pa še posebno v 18. stoletju vse tja v prvo polovico 19. stoletja, se je preselil na železnico. Promet po Savi je posebno pospeševal cesar Karel VI. in nasledniki, hči, cesarica Marija Terezija ter cesarja Jožef II. in Franc I. Med načrtovalci plovbe in urejevalci struge Save najdemo med drugimi tudi znani imeni G. Gruberja in Jurija Vego. Po izgradnji »Južne železnice« je vse, kar je bilo v zvezi z rečnim brodarstvom, začelo počasi propadati (pristanišča, skladišča, gostilne, uradi ipd.) in nasta-

* T. K., dipl. inž. gozd., 61260 Ljubljana-Polje, Cesta XL/4

jalo je novo, vezano na železniški promet. Kot na mnogih mestih v Zasavju, so tudi v teh krajih kopali že v 17. stoletju svinčeno rudo, po prvi svetovni vojni tudi cinkovo, a je obratovanje zaradi nerentabilnosti prenehalo v 30 letih tega stoletja. Arheološko zanimivi pa sta npr. vzpetini zahodno od gradu Ponoviče, Veliko in Malo Gradišče (prazgodovinska naselbina).

Nastanek gradu Ponoviče ni znani. Po Valvasorju naj bi bil v letu 1582 lastnik Viljem Praunsperger. V začetku 17. stoletja so bili lastniki med drugimi tudi baroni Wagen in Paradeiserji, slednji tudi lastniki gospostva – gradu Ljubek (Lebek) pod Vačami, danes v razvalinah. Od sredine 17. stoletja sta bili obe gospostvi združeni in se vodili kot enotno imetje, last barona Wizensteina. Na prehodu v 18. stoletje so bili tu lastniki grofje Ursini-Blagay, njim so sledili Lambergi ter Wolkensbergi in nato se je v 19. stoletju zvrstilo še veliko lastnikov (dedovanja ali prodaje). Tako je bil ob koncu prejšnjega stoletja (1882) lastnik tudi ljubljanski lesni trgovec Hren (na posestvu je bila takrat tovarna špirita). Za Hrenom sta bila na začetku tega stoletja lastnika Mahar in Petrovič iz Karlovca, ki pa sta združeno posest /Lebek in Ponoviče/ še isto leto tj. 1908 prodala trem italijanskim trgovcem (Piaschutta, Saccomani in Marina), ki so tudi kmalu (1910) prodali posest naprej, prav tako Italijanom, odnosno je nastopilo tudi dedovanje. Takrat so ti »trgovci z novci« močno sekali, posebno bukovino in hrastovino (goloseki!). Med prvo svetovno vojno je bila zakupnica posestva neka nemška grofica in v gradu je bila avstrijska vojna bolnica. Po prvi svetovni vojni so se na posestvu naselile ruske čete generala Vranglja, ki so se umaknile pred zmagovitimi boljševiki. Tako je bila prva leta po koncu prve svetovne vojne v gradu tudi nižja ruska gimnazija, kasneje prestavljena v Hrastovec. Končno je 10. novembra 1928. celotno posest kupilo Veliko županstvo Ljubljanske oblasti (v deželni deski vpisana kot lastnik Dravska banovina). V gradu je bila potem uprava tega banovinskega veleposestva. Do leta 1936 je bilo v gradu tudi »deško vzgojevališče«, pozneje prestavljeno v nekdanjo avstroogrsko žrebčarno oziroma pozneje žrebčarno »staroju-

goslovanske« vojske, tj. v nekdanji Dasselbrunnerjev dvorec na Selu pri Ljubljani (na Zaloški cesti v Mostah, Ljubljana, nasproti oziroma v bližini samopostrežne bencinske črpalke, danes podjetje GIVO).

Obravnavana posest ni bila nikoli velika, zato ni igrala znatnejše ne politične ne gospodarske vloge in je kot taka tudi pogosto prehajala iz rok v roke, deloma pa tudi zaradi bakrovih rudokopov, ki jih omenja že Valvasor. Sicer pa je tudi nekdanj zaokroženo posest v času avstroogrske monarhije pretrgala agrarna reforma po prvi svetovni vojni, ki je bila uveljavljena v letu 1932/33 (ločeni oddelki 1–3 od 4–9, danes 29, 30 b, c, 32 b od 33–39). Po letu 1928 je torej imela »Ljubljanska oblast« svojo ekonomijo na tem posestvu in je delovala vse do leta 1936. Potem je Dravska banovina tu v Ponovičah ustanovila žrebčarno, ki so jo Nemci med drugo svetovno vojno preselili na Dolnje Avstrijsko, v Wieselburg. Po koncu vojne se je žrebčarna »vrnila« v Ponoviče, kjer je obstajala vse do leta 1950, ko je posestvo prevzel Kmetijski znanstveni zavod iz Ljubljane. Sicer pa je gozdove tega posestva po vojni v letu 1946 vzela v upravljanje Uprava državnih gozdov, kmetijsko zemljo pa uprava Živinorejskega poskusnega posestva Ponoviče. Z odločbo izvršnega sveta LRS (št. 651/3–53, dne 24. 7. 1953) pa so bili tudi gozdovi dodeljeni temu kmetijskemu posestvu. Z odločbo istega organa (IS LS LRS; št. 20/100, dne 23. 12. 1954) je to posestvo prešlo s 1. 1. 1955 pod Svet za prosveto in kulturo LRS v Ljubljani. Celotno posest so si »podajali« potem še Poslovna zveza Litija, Kmetijska zadruga Litija, v letu 1963 pa je gozdove prevzelo Gozdno gospodarstvo Ljubljana (obrat Litija).

GOZDOVI, GOZDARSTVO, GOSPODARJENJE

Ker ta posest – gospostvo ni bilo nikoli po obsegu veliko, tudi večje gozdne proizvodnje ni bilo. Krili so v glavnem lastne potrebe glede kurjave – drva ter za novogradnje ali obnovo stavb – gradbeni les. Tako je bilo vse do konca 19., odnosno prehoda v 20. stoletje. Verjetno se je moč-

nejše izkoriščanje gozdov začelo šele tik pred prvo svetovno vojno (1910), ko so se vrstile prodaje posesti ena za drugo. Vsak je verjetno iskal le dobiček. Višek tega je prav gotovo obdobje desetih let po prvi svetovni vojni, ko so italijanski trgovci dobro »oskubili« gozdove okrog Ponovič. Ko je država prevzela – odkupila to posest (danes se v državi Sloveniji dogaja z gozdovi obratno!), je bil narejen prvi ureditveni načrt za te gozdove (okrog 330 ha), ki so postali po letu 1928 javna last. S tem načrtom, z veljavnostjo 1931–1940, se je šele začelo načrtno gospodarjenje s temi gozdovi. Letni posek je bil z omenjenim načrtom določen v višini 500 »plm³« (polni lesni mater) in to skupno za »glavni užitek in prereditvenja«. Sečnje so med ureditveno dobo glede na etat opravili v celoti. Iz revizije, se pravi prve obnove načrta, ki je bila izdelana za obdobje 1941–1950, je bilo razvidno, da stanje lesnih zalog in predlogi za nadaljnjo gospodarjenje kažejo, da je bilo dejansko posekanega več lesa, kot ga je izkazovala evidenca sečenj. Domnevali so namreč (op.: inž. Šivica, načelnika gozdarskega oddelka Banske uprave), da je bilo posekanega okrog 7500 m³ lesa, kar bi bil 150% izkoriščen načrtovani, desetletni etat. Precejšen del posekane mase so porabili za lastne potrebe, posebno drva za kurjavo. Inž. Šivic pa ni dvomil samo v izkazano višino sečenj, ampak tudi v višino lesnih zalog in prirastka, prikazanega v letu 1930 ter v število porabljenih sadik ob sadnjah, ki so jih opravili v letih 1931–1940. Nekako do leta 1938 so sadili na površinah, ki so jih izsekali italijanski trgovci po prvi svetovni vojni. Stroški pogozdovanj v letih 1931–1940 (nabava sadik in delo – sadnja) so znašali 2308 din/ha (5.000 sadik/ha). Prvi načrt navaja tudi, da posestvo nima več nobenih služnosti (servituti). Stranski gozdni proizvodi niso omenjeni, lov pa so imeli (op.: v letu 1930) v lastni režiji in ga zato v načrtu niso prikazali kot »postranski gozdni užitek«.

Ob koncu prve ureditvene dobe (1940) je bil obseg terenskih del v zvezi z revizijo načrta vsled vojne nevarnosti in mobilizacije (1940–1941), zelo okrnjen. Opravili so »oglede odsekov« (opisi sestojev ter klupacija – polna premerba) v odsekih 4 c, e, g;

5 a, c, g, n, r; 6 a, c: 8 f, g – danes 37 c, d, f; 36 a, c, g, n; 35 a, d; 33 e. Merili so tudi višine dreves (Faustmannov zrcalni hipsometer), ugotovili krčitvi v odseku 7a ter v vzhodnem delu odseka 4a (danes 34a in 37a). V zvezi z označevanjem odsekov na terenu naj omenim, da je gozdarski odsek banske uprave izdal 1. septembra 1932. odlok o namestitvi lesenih tablic z oznakami oddelkov in odsekov. Revizija prvega načrta je predvidevala pomlajevalno dobo 5 let, določeno računsko, ter naravno obnovo in spolnitve pa tudi umetno obnovo z rastišču primerno drevesno vrsto. Ob pregledu te revizije (31. 4. 1941) je inž. Šivic predlagal, naj polagajo skrb predvsem naravni obnovi, če pa je ta preveč »enolična« oziroma neuspešna, naj opravijo spolnitve. Izogibajo naj se čistim sestojem, posebno iglavcem; spopolnjujejo, odnosno umetno obnavljajo naj s sadnjo javorja, jesena, lipe, oreha, bresta, duglazije in zelenega bora, in to posamezno ali v malih skupinah. Golosekov naj ne delajo na večjih površinah, ampak naj sekajo v luknjah, ozkih pasovih ali pa posamezna drevesa vsako leto na čim večji površini. Skrbijo naj za nego mladih sestojev; izgube v kmetijstvu naj ne krijejo z dohodki iz gozda. Šivic očita, kot sem že omenil, slabo evidenco poseka (op.: še danes aktualne ugotovitve in napotki!). Tudi glede prodaje lesa Šivic poudarja, da morajo večje količine lesa prodajati na javni dražbi odnosno prek »ponudnih licitacij«.

V letu 1930 so gozdove razdelili na 61 odsekov oziroma 9 oddelkov, ob reviziji v letu 1940 pa so 2 odseka ukinili (op.: zdaj je še vedno 9 oddelkov z 51 odseki). Površina gozdov predela Knežakovna (1.–3. oddelek) je znašala v letu 1930 – 78,60 ha, predela Svibno (4.–9. oddelek) pa 253,50 ha, skupaj torej 332,10 ha (op.: na približno istem območju enote Vače, 1983–1992, se pravi v letu 1982, znaša površina 343,30 ha). Povprečna velikost oddelka je v letu 1930 znašala 36,9 ha, odseka pa 5,4 ha. V letu 1940 so meje v gozdu označili z eno rdečo (odseki) oziroma z dvema rdečima črtama (oddelki), zunanje meje posestva (gozdov) pa so bile označene s kamni–mejniki. Iz pregledne karte za obdobje 1941–1950 (merilo

1:5760) je razvidna notranja razdelitev gozdnih površin ter starostnih razredov (različno obarvano). Poleg vrste sečenj: »svetlosek, oplodne sečnje in redčine«, je navajala revizija načrta tudi površine, recimo, razvojnih faz, kot to danes imenujemo. Tako so v letu 1940 prikazovali sestoje drevja prsnih premerov do 10 cm (mladovje) na 24,7% vseh površin (82 ha); premera 10–30 cm (drogovnjaki) na 65,7% (218 ha) in drevje prsnih premerov nad 30 cm (debeljak) na 9,6% (32 ha). Obhodnja za oba »predvojna« načrta je bila določena na 80 let, predvojna revizija pa je opuščala sečnje na golo in predpisovala sečnje v luknjah in pasovih in s tem vzgojo (pospeševanje) mešanih gozdov z naravnim pomlajevanjem. Ob priložnosti potrjevanja revizije načrta, sestavljene za obdobje 1941–1950, so si tudi ogledali Ponoviške gozdove in ugotovili, da je uprava tega posestva dobro pogozdovala ter negovala in čistila mlade sestoje. Tudi sicer so bili gozdovi v dobrem stanju, so takrat ugotovili. Zaradi vojnih razmer (druga svetovna vojna!), se seveda načrt, oziroma revizija, ni izvajala, razen dela sečenj (razpredelnica!).

Prvi povojni načrt za te gozdove je bil narejen relativno kmalu po koncu 2. svetovne vojne, sestavil pa ga je znani slovenski taksator, (sestavljalec) avtor mnogih »gozdarskih« tablic, inž. Mirko Šušteršič. Načrt, sestavljen za obdobje 1955–1964 je obravnaval »Ponoviške« gozdove (predela Svibno in Knežakovna) in še nekaj (20 ha) manjših, posameznih parcel (npr. Jagrovina in Farovška v k. o. Konj in nekaj parcel v k. o. Št. Lambert). Tudi drevesnica, sestavni del posestva, je bila vključena v ta načrt. Šušteršič omenja mimogrede tudi rudnik svinca »Sitarjevec–Pleše« v Litiji, ki je v letu 1955 še obratoval, odnosno je tam v letu 1954 začel Geološki zavod iz Ljubljane raziskovati glede možnosti ponovnega izkoriščanja cinkove rude. Raziskovali so v gozdu, v odsekih 5e in f (danes 36d in g). V letu 1954 je bila lesna zaloga skoraj v celoti ugotovljena s cenitvami (polna premerba le na 39 ha), in ugotovili so, da večino lesne mase izkazuje drevje s prsnimi premeri do 20 cm (43,9%; več iglavcev kot listavcev) – mlajši, oziroma tanjši drogovnjaki; s premeri med 20 in 30 cm pa 39,5%

(več iglavcev kot listavcev); delež debelejšega drevja (od 30 do 40 cm prsnega premera) pa tudi ni bil tako neznaten (14,2%; več listavcev kot iglavcev); premera nad 40 cm pa je bilo 2,4% drevja. Šušteršič predvideva za obdobje 1955–1964 kot način gospodarjenja oplodne sečnje (76% – verjetno površin) oziroma prebiralne sečnje (24%).

Viri o »predvojnih« razmerah so na šestih listih z datumom 30. april 1941 (prečrtano) in podpisom (Šivic) – vse skupaj pa priloženo k »Šušteršičevemu« elaboratu za obdobje 1955–1964.

Gozdno drevesnico, ki jo je imelo banovinsko posestvo Ponoviče (Ostrožnik, parc. 91, k. o. Konj, pri odseku 6c, danes 35c) so po drugi svetovni vojni še vedno uporabljali. Mengeš – »Državne gozdne semenske in drevesnice« – je imel takrat (do leta 1950) okrog 40 manjših in večjih drevesnic po celi Sloveniji. V Ponovičah je takrat deloval logar Premrov. Tako je tudi to drevesnico vzdrževal Mengeš. Ko je te gozdove od KZ Litija v letu 1965 prevzelo GG Ljubljana, je tudi osnovalo v neposredni bližini »stare«, novo drevesnico (od gradu navzgor, malo pred staro drevesnico, a na desni strani ceste, na parc. 125, k. o. Konj, na površini okrog 0,50 ha). Sprva so v stari drevesnici gojili semenke, v novi pa presajenke, pozneje pa so staro drevesnico opustili.

Še preden je potekla veljavnost prvega »povojnega« načrta za te gozdove (1955–1964), je bil izdelan osnovni gozdnogospodarski načrt za enoto Vače (1962–1971), v katero so bili vključeni tudi Ponoviški gozdovi. Ob koncu urejevalne dobe so veljavnost načrta podaljšali za eno leto, tj. do 31. 12. 1972. Omenil sem že, da je Ponoviške gozdove prevzelo v letu 1963 GG Ljubljana od KZ Litija. Ob terenskih delih za načrt enote Vače v letu 1961 so ugotavljali lesno zalogo Ponoviških gozdov na 2/3 površin (195 ha) s polno premerbo. Iz načrta je razvidno, da zeleni bor, ki je ponekod primešan smreki v predelu Ponoviče, lepo uspeva in se dobro naravno pomlajuje. V jarkih se je pojavljala tudi jelka, hkrati pa so ugotavljali premajhen delež plemenitih listavcev (ja, js, br). Škod, ki bi jih v gozdo-

Preglednica 1: Primerjave in pregled gozdnih fondov in opravljenih del

ured.doba	enota	povr.	tes.zal./ha			delež		povr./ha			letni etat			sk./ha	način ugot. tes. za/oge
			igl.	list.	sk.	igl.	list.	igl.	list.	sk.	igl.	list.	sk.		
1931-1940	Banov. posestvo Ponoviče	332	29	27	56	51	49	0,9	0,4	1,3	339	143	482	1,45	delno PP
1941-1950	Panoviče	332	43	36	79	46	54	1,5	0,6	2,1	493	194	687	2,07	delno PP
1955-1964	Ponoviče	(332)	55	50	105	52	48	1,4	1,2	2,6	185	270	435	1,31	OC, PP-39 ha
1962-1971	(1972) Vače	344	116	80	196	59	41	3,0	1,7	4,7	353	285	638		PP-195 ha
1973-1982	Vače	346	118	98	216	54	46	3,0	2,4	5,4	563	462	1045		PP-195 ha
1983-1992	Vače	346	121	103	224	54	46	5,2	5,4	10,6	586	354	940		PP-161 ha
SEČNJE:	iglavci	listavci	skupaj												
1931-1940			7500			(domneva inž. Šivica)									
1941-1944 (4 leta)		880	160			1040									
1945-1954		2288	531			(od tega samo v letu 1952-2105 m ³ - snegolom l)									
1955-1961	ni podalkov														
1962-1972 (11 let)		9229	3439			(1968-1971: napad grizlice, snegolomi, lubadar, lesar, goloseki-pogozditve!)									
od 9229 m ³ : 8181 m ³ smreke, od 3439 m ³ : 2353 m ³ bukovine).															

vih povzročala divjad, niso opazili oziroma so neznatne.

V letu 1972 so opravljali terenska dela za prvo obnovo osnovnega načrta enote Vače in izdelan je bil elaborat za naslednje desetletje, tj. 1973-1982. Za predel Ponoviče niso posebej omenjene nobene bistvene spremembe razen naravnih nesreč. Sicer pa je načrtovalec ugotavljal na splošno, da v gozdovih ni opaziti škod od divjadi, saj je vendar dovolj zelišč in grmovnic za prehrano divjadi, ki živi v teh predelih. Kot rečeno pa so nastale velike škode na območju Ponovič pri smrekovih kulturah, kjer se je v letu 1968 pojavila smrekova grizlica; ta pa je po letu 1971 izginila, tako kot se je pojavila - nenadoma. Za grizlico »so prišli« še snegolomi, lubadarji in lesarji, saj nesreča ne pride nikoli sama, pravi slovenski pregovor. Posekati je bilo treba na golo večje komplekse (južna pobočja, oddelki 36 in 37) in površine ozeleniti (umetna obnova s sadnjo smreke, rdečega bora, macesna in duglazije na približno 15 ha).

Druga obnova osnovnega načrta enote Vače je bila sestavljena za obdobje 1983-1992, tretja pa za obdobje 1993-2002.

Končno še nekaj besed o komunikacijah na območju Ponovič. Del cest je bil zgrajen že pred 2. svetovno vojno, tako npr. cesta Sp. Hotič-Ponoviče in verjetno naprej do

naselja Sava, po vojni pa iz Save navzgor po jarku na Kunštov mlin in Potok. V letu 1960 je bil zgrajen odsek oziroma odcep iz ceste Ponoviče-Sp. Hotič na Boltijo, Vače. V obdobju 1973-1982 so zgradili odcep ceste nad Mačkovno odn. pod Zajcem na Planino (gozdna cesta do oddelka 29). V obdobju 1982-1985 so zgradili gozdni cesti v oddelke 33, 34 in 35 (Ponoviče). Ceste so služile in še služijo tako javnemu prometu kot gozdni proizvodnji. Zgrajeno je bilo seveda tudi veliko gozdnih vlak, konjskih pred 2. svetovno vojno in po njej, ter traktorskih nekje po letu 1960 oziroma 1970, ki služijo v glavnem in predvsem gozdni proizvodnji.

Iz preglednice gozdnih fondov je razvidno, da se je delež smreke od leta 1961 (49,9%) do leta 1972 znižal na 44% (grizlica, lubadar, snegolomi - goloseki in umetne obnove na okrog 15 ha).

VIRI

1. Gozdno gospodarski načrti:
 - Ponoviče, 1955-1964
 - Vače, 1962-1971, 1972
 - Vače, 1973-1982
 - Vače, 1983-1992
 - Vače, 1993-2002
2. Leksikon Dravske banovine, Ljubljana, 1937
3. Smole Majda: Graščine na nekdanjem Kranjskem, DZS, 1982